

TEMIDA
Decembar 2011, str. 37-54
ISSN: 1450-6637
DOI: 10.2298/TEM1104037T
Pregledni rad

Ekspanzija mržnje: osnovna obeležja masovnih zločina mržnje

MILENA TRIPKOVIĆ*

Osnovni cilj ovog rada je da skicira „masovni zločin mržnje“, pojavu koja se nalazi na raskršću zločina mržnje i masovnog ubistva. Konstrukcija ovog pojma nam može pomoći da bolje razumemo fenomen, jer razjašnjava određene karakteristike zločina mržnje koje do sada nisu primećene ili su zanemarene. Osnovni argument koji se oslanja na tri takva slučaja u periodu 1989-2011 je da su masovni zločini mržnje, koji nastaju kombinovanjem elemenata masovnih ubistava i zločina mržnje, daleko ozbiljnija pojava od pojedinačnih fenomena koji ga konstituišu. Iako sami po sebi važni, takvi nalazi imaju dalji cilj preispitivanja i osporavanja ideja koje imamo o zločinima mržnje, kao i merama borbe protiv njih.

Ključne reči: zločini mržnje, masovni zločini mržnje, viktimizacija, masovno ubistvo.

Uvod

Nakon što je 22. jula 2011. godine Anders Breivik izvršio napad na zgradu norveške Vlade u Oslu, a potom i na kamp podmlatka Laburističke stranke na ostrvu Utøya, jasno se mogao uočiti problem sa kojim su se susreli masovni mediji i stručnjaci pri pokušaju da definišu i terminološki odrede ovaj akt. Iako su teške posledice i visok stepen viktimizacije jasno ukazivali na učinioca sa izraženim predrasudama, nazivajući delo terorizmom, političkim deliktom, ideološki motivisanim masovnim ubistvom, kao i drugim poznatim devijantnim formama, stručnjaci su propustili da uoče i definišu osnovne konture teorijski novog oblika devijacije – *masovnih zločina mržnje*.

---

* Mr Milena Tripković je istraživačica na European University Institute (EUI) u Firenci (Italija).
E-mail: milena.tripkovic@eui.eu

Svrha ovog rada je da ukaže na razlike između definicije (klasičnog) zločina mržnje i onoga što autorka naziva masovnim zločinima mržnje. Pri tome, cilj rada nije samo da definiše masovni zločin mržnje, već i da ukaže na njegovu izraženiju društvenu opasnost koja je posledica više okolnosti karakterističnih za ovu pojavu. Osnovni argument od koga autorka polazi je da masovni zločin mržnje predstavlja složen kriminološki fenomen, koji nastaje spajanjem i modifikacijom elemenata masovnih ubistava i zločina mržnje. Pri tome, objedinjavanjem ove dve devijantne pojave, masovni zločin mržnje prerasta u ozbiljniju i opasniju pojavu od oba pojedinačna ponašanja koja ga konstituišu. Naglašena opasnost ovog delinkventnog fenomena prevashodno potiče od ugroženosti potencijalnih žrtava i njihove nemogućnosti da delo anticipiraju i shodno tome se zaštite. Iz navedenog proizilazi osnovna ideja ovog rada – masovni zločini mržnje bi morali da se označe kao specifičan oblik devijantnog ponašanja što bi povratno trebalo da ima odraza na poimanje njihove opasnosti, prevenciju i sankcionisanje. Kako rad predstavlja tek prvi korak u razjašnjavanju ovog fenomena, daleko veća pažnja će biti posvećena definisanju njegovog pojma nego implikacijama koje proizilaze iz te definicije, što svakako može biti predmet daljih istraživanja.

Rad ima sledeću sistematiku i sadržinu. U prvom delu će biti predstavljena saznanja o osnovnim karakteristikama „klasičnog“ zločina mržnje. Ukratko će biti prikazana obeležja ovih dela, njihove podvrste, odlike učinilaca i žrtava, kao i uslovi i uzroci koji pogoduju ili kauzalno utiču na izvršenje dela. Nakon toga, pažnja će biti posvećena definisanju i određivanju osnovnih karakteristika masovnih zločina mržnje, pri čemu će se zaključci uglavnom zasnivati na tri slučaja koje autorka smatra eklatantnim primerima ovog fenomena: pored pomenutog norveškog slučaja, radi se o zločinima koje su izvršili Marc Lépine u Kanadi 1989. godine i Colin Ferguson u SAD 1993. godine. U poslednjem delu rada će biti ukazano na ona specifična obeležja koja ovakva dela čine društveno opasnijim, kao i na posledice koje bi fiksiranje masovnog zločina mržnje, kao novog kriminološkog fenomena, moralo da ima na percepciju ovih dela i eventualnu društvenu reakciju. Na ovom mestu neophodno je podvući da će osnovni argument rada, u skladu sa prostornim ograničenjima, biti izložen, nakon veoma ograničene empirijske analize, što predstavlja podstrek da se pojam masovnog zločina mržnje dalje istražuje i razrađuje.

Karakteristike „klasičnih“ zločina mržnje¹

Korišćenje termina „zločin mržnje“ postalo je u poslednjoj deceniji uobičajeno za označavanje raznovrsnih ponašanja kojima se manifestuje netrpeljivost, netolerancija i diskriminacija. Iako je termin pre svega rezervisan za one postupke koji su istovremeno dovoljno ozbiljni i društveno štetni da budu pravno inkriminirani, u širem (sociološkom) smislu pod njime se podrazumevaju i druge pojave koje u svojoj osnovi imaju stereotipna shvatanja učinioca prema društvenoj grupi kojoj sam ne pripada. U suštinskom smislu, zločini mržnje su „akti motivisani mržnjom zasnovanom na predrasudama njihovog vinovnika prema društvenoj grupi kojoj pripada žrtva“ (Pavlović, 2008). Sudeći po definiciji, svaki delikt mržnje ima tri konstitutivna elementa: protivpravni akt (različiti oblici i stepeni ozbiljnosti pravno sankcionisanih ponašanja), motiv mržnje kao dominantni razlog za izvršenje dela i pripadnost žrtve određenoj društvenoj grupi prema kojoj je mržnja učinioca uperena. Većina definicija koje se mogu pronaći u literaturi sadrži ove elemente te se oni mogu smatrati nespornim, iako pojedini autorki sugerišu da bi pojava definisana na ovaj način mogla da nosi drugačije ime (Perry, 2005: 129-135; Stanko, 2001: 318-329).

Napred izložena definicija, sa jedne strane nedvosmisleno ukazuje na značaj psihičkih karakteristika učinioca za izvršenje dela, dok sa druge naglašava značaj društvene grupe kao stvarne žrtve krivičnog dela. Kombinovanjem ova dva elementa dolazi se do nešto jasnije slike o tome ko je (i kakav je) učinilac ovog delikta i ko je pravi objekat viktimizacije. Više nego kod drugih delikata, ličnost i individualne karakteristike žrtve su od sekundarnog značaja, pa tako učinilac žrtvu u veoma malom broju slučajeva poznaje, pri čemu ga za izvršenje delikta opredeljuje visok stepen sigurnosti da žrtva pripada društvenoj grupi prema kojoj gaji negativna osećanja. Dakle, lična veza između učinioca i žrtve, koja je u visokom procentu prisutna kod drugih ličnih delikata, izostaje u slučaju zločina mržnje i ovo predstavlja jednu od najbitnijih odlika ove devijantne pojave.

Upravo zbog navedenog razloga se delikti mržnje često smatraju „zločinima poruke“. Iako se neposredno vrše prema individualno određenim žrtvama, njihova svrha je da posredno pošalju poruku društvenoj grupi

¹ Epitet „klasični“ treba, sa jedne strane, da označi da se radi o opšteprihvaćenju, tradicionalnoj definiciji zločina mržnje, dok, sa druge strane, služi za razgraničenje ovog fenomena od konstrukcije „masovnog“ zločina mržnje.

kojoj žrtva pripada i drugim grupama koje se sa tom grupom identifikuju (ili bi mogle da se identifikuju). Žrtva je u tom smislu „bezlična“ pošto samo simboliše sopstvenu grupu, dok putem nje učinilac šalje poruku svim ostalim članovima grupe. U odnosu na „redovnu“ viktimizaciju, zločine mržnje tako odlikuje dalekosežnost, jer posledice dela prevazilaze individualno određenu žrtvu i njeno okruženje (porodicu, prijatelje itd.) i dopiru do najudaljenijih delova društva. Tako Iganski smatra da se posledice dela šire od neposredne žrtve u vidu koncentričnih krugova, preko zajednice neposredne žrtve u susedstvu, zajednice neposredne žrtve van susedstva, ostalih zajednica koje su česta meta napada, do svih onih ljudi koji bi se sa žrtvom mogli identifikovati kao ljudska bića (Iganski, 2001). Na taj način, potencijalno svaki član društvene zajednice, koji sebe i žrtvu smatra jednakim članovima društva, može biti posredna žrtva zločina mržnje, jer se ovim deliktima suštinski napadaju osnovni principi liberalno-demokratskih društava, kao što su jednakost, autonomija, dignitet itd. Tako određene posledice dela i krug žrtava čine zločine mržnje jednom od najozbiljnih devijantnih pojava u viktimološkom smislu.

Ne sporeći ovako određenu osnovnu i zajedničku crtu svih zločina mržnje, nužno je istovremeno ukazati na činjenicu da su oni fenomenološki veoma raznovrsna ponašanja. Bogato empirijsko iskustvo u proučavanju individualnih slučajeva ovog delikta navelo je pojedine autore da klasifikuju zločine mržnje na osnovu njihovih uzroka i pojavnih oblika. Tako Levin i McDevitt dele zločine mržnje na četiri podvrste: zločine mržnje iz zabave, „odbrambene“ zločine mržnje, „misionarske“ zločine mržnje i „osvetničke“ zločine mržnje (Levin, McDevitt, 2002: 67-98).

Zločini mržnje iz zabave (thrill-seeking hate crimes) predstavljaju najlakši oblik delikta, čiji su vinovnici mlade osobe (često i maloletnici). U krivičnom pravnom smislu, najčešće se radi o lakšim imovinskim deliktima i delima lakšeg fizičkog nasilja. Stereotipni stavovi ovakvih lica nisu u potpunosti formirani, te oni dela najčešće vrše u grupi, kako bi dobili potvrdu i podršku drugih učesnika, pogotovo ako su ovi stariji, „iskusniji“ delinkventi. Dela takođe karakteriše loša organizacija, spontanost i haotičnost, dok je izbor žrtava gotovo potpuno slučajan. Kako predrasude ovakvih učinilaca nisu izražene, a pri tom se radi o mladim i psihički nepotpuno razvijenim osobama, smatra se da je izricanje čak i veoma blagih sankcija podobno da spreči povrat.

Kada se radi o „odbrambenim“ zločinima mržnje (*defensive hate crimes*) predrasude učinioca i njegov odnos prema delu su daleko ozbiljniji. Ključna

karakteristika ove podvrste zločina mržnje je osećanje ugroženosti njihovog vinovnika i utisak da društvena grupa prema kojoj gaji osećanja mržnje nelegitimno prisvaja resurse koji pripadaju njemu i njegovoj grupi (to je „napad“ od koga se učinilac „brani“ – ne čudi stoga da su česte žrtve ovog oblika imigranti). U skladu sa tim, dela su bolje planirana sa ciljem da nanesu više štete, dok su učinioci stariji, ozbiljniji i delo najčešće čine samostalno. U pitanju su i dalje imovinski i delikti ličnog nasilja, ali znatno jačeg intenziteta, te, iako blage kazne mogu biti neprimerene, i dalje ima osnova da se veruje u mogućnost resocijalizacije.

Veoma specifičan oblik predstavljaju „misionarski“ zločini mržnje (*mission hate crimes*). Najveću razliku u odnosu na prethodne dve kategorije predstavlja ličnost učinioca, kao i vrste dela koje nastaju kao rezultat njegovih stereotipnih stavova. Vinovnici ovih zločina su osobe sa izraženo iskrivljenom slikom stvarnosti i prisutnim patološkim problemima. Događaje koji ih okružuju tumače jednostrano, preuveličavajući probleme koji nastaju kao posledica suživota različitih društvenih grupa. Kao posledicu takvog stava, oni sami sebe šalju u „misiju“ kako bi rešili nastale probleme, pri čemu delo može dobiti čak veoma ozbiljne obrise. Strogo kažnjavanje je neminovno, iako ono u ovom slučaju može služiti isključivo represiji, pošto je verovatnoća da će doći do resocijalizacije gotovo nikakva.

Naposletku, „osvetnički“ zločini mržnje (*retaliation hate crimes*) se od navedenih podvrsta razlikuju po tome što predstavljaju čin osвете za prethodni (umišljeni ili stvarno izvršeni) zločin mržnje. Nužna pretpostavka za izvršenje ovog akta je, prema tome, ranije izvršeni zločin mržnje od strane pripadnika društvene grupe čiji izvršilac nije član. Prema svom cilju, kao i obeležjima učinilaca, ova podvrsta je najbližnja „odbrambenim“ zločinima mržnje.

Ulazeći dalje u etiologiju zločina mržnje, posebno važnu temu predstavljaju ličnost i psihološke osobine vinovnika ovih dela. Kao što je već pomenuto, pojavni oblici akata mržnje se međusobno znatno razlikuju, a ovo je u velikoj meri posledica odnosa učinioca prema delu i dominantnih faktora koji ga opredeljuju na izvršenje akta. Jedna od najbitnijih razlika odnosi se na pitanje da li su izvršioци postupali samostalno ili pod uticajem, odnosno kao deo grupe koja promovise ili širi mržnju, jer ovo umnogome predodređuje karakteristike delikta koji će nastupiti (Pavlović, 2008). Ipak, ukoliko se ostave po strani retki izuzetci, može se konstatovati da je profil učinioca zločina mržnje veoma jednoobrazan. Istraživanja vršena u Nemačkoj i SAD su pokazala da je učinilac zločina mržnje najčešće osoba starosti od 18-30 godina

sa specifičnom porodičnom situacijom lišenom roditeljske ljubavi ili osoba vaspitana u striktnoj, autoritarnoj atmosferi (Kelly, Maghan, 1998: 42). Nadalje, izvršioци u velikom broju potiču iz porodica sa prisutnim poremećajima kao što su nasilje, alkoholizam i problemi finansijske prirode (Ezekiel, 2002: 57-59). Kao posledica ovakve porodične patologije javljaju se osećanja odbačenosti, izgubljenosti i izrazito pesimistični doživljaji okoline.

Saznanja do kojih se došlo empirijskim istraživanjima potvrđuju seriju teorijskih pretpostavki o genezi netolerantne ličnosti. Od mnogobrojnih pristupa ovom problemu izdvaja se socijalno-psihološka analiza kojoj je najveći doprinos dao Gordon Allport. U knjizi *The Nature of Prejudice*, Allport trasira put nastanka netolerantnih ideja kao proizvod dugog niza činilaca koji nastaju u međuučicaju društvenog i individualnog (Allport, 1979). U delu koje je napisano daleko pre nego što su kriminolozi skovali termin „zločini mržnje“ (knjiga je prvi put objavljena 1954. godine) i koje se empirijski oslanjalo na američki rasizam i zločine počinjene u nacističkoj Nemačkoj, Allport daje tumačenje nastanka stereotipa, predrasuda i mržnje. Ukratko, on polazi od „normalnosti“ identifikacije sa sopstvenom grupom – individua je pre svega socijalno biće čiji se psihički svet (pred)određuje i formira u interakciji sa okruženjem. Društvene grupe kojima pojedinac ne pripada su tako prirodna međa za određivanje mesta sopstvene grupe. Od ovog „normalnog“ stava, koji je karakterističan za svaku individuu, pojedinci mogu da postanu netolerantne ličnosti isključivo ukoliko je spoj unutrašnjih i spoljašnjih okolnosti takav da „gura“ ličnost u pravcu razvoja netolerantnih stavova, što se pre svega dešava pod uticajem porodice, škole, zajednice itd. Složeni proces koji je Allport uočio zapravo je logično objašnjenje prirodnih procesa koji nastaju u međuučicaju pojedinca koji traži svoje mesto u društvu i društva (ili segmenata društva – društvenih grupa) koje nameće određene obrasce ponašanja kako bi pojedince držalo na okupu.

Naposletku, zločine mržnje, kao što je to već ranije pomenuto, karakterišu i određene viktimoške specifičnosti. Iz ranije navedenih karakteristika viktimizacije, gde se kao stvarna žrtva zločina mržnje javlja društvena grupa kojoj žrtva pripada, proizilazi niz problema koji se ne javljaju kod drugih oblika kriminaliteta. Individualna žrtva, iako je nad njom izvršen delikt, nije u mogućnosti da taj akt, kao žrtve velikog broja drugih krivičnih dela, racionalizuje i time načini prvi korak ka prevazilaženju psihičkih posledica koje je delo na nju ostavilo. Znajući da je žrtvom postala zbog nepromenljivih odlika sopstvenog identiteta koji je čine „vidljivom“ (ovo je posebno naglašeno

kod rasne pripadnosti), ona nema mogućnosti da spreči dalju viktimizaciju, jer ne postoji način putem koga bi se mogla zaštititi od netolerantnih akata. Polazeći od konstatacije da su zločini mržnje zapravo „zločini poruke“, a žrtve „bezlične“ – slučajno izabrani objekti koji bi takvu „poruku“ mogli da prenesu ostalim članovima svoje grupe – dolazi se do zaključka da efekti viktimizacije moraju biti veoma ozbiljni.

Dva dodatna problema proizlaze iz ove činjenice. Prvo, istraživanja su pokazala da, u velikom broju slučajeva, nakon izvršenja delikta žrtva počinje da se povlači, preispituje i podvrgava kritici sopstveni identitet (makar onaj deo identiteta koji je uslovio viktimizaciju). Povrh svih „redovnih“ psihičkih, emocionalnih i fizičkih posledica viktimizacije, žrtve zločina mržnje počinju dodatno da se samookrivljuju i gube samopoštovanje (Crocker, 1993: 492-493; Simons, 2001: 241-242). Ove okolnosti se, makar delom, mogu dovesti u vezu sa činjenicom da se delikti mržnje najčešće vrše prema pripadnicima manjinskih grupa, koje su i inače marginalizovane, te njihov grupni identitet može biti u senci grupe koja je u većini. Drugo, marginalizovanost dalje pogoduje pojavama visoke tamne brojke i iskustvima sekundarne viktimizacije. Iako je nemoguće utvrditi kolika je tamna brojka zločina mržnje, pojedini autori tvrde da je znatna, što navodno proističe iz nepoverenja koje pripadnici manjina mogu gajiti prema državnima organima, pa stoga dela ne prijavljuju (Levin, 1999: 16). U tom kontekstu se javljaju i iskustva „sekundarne viktimizacije“ – kada se žrtve zločina mržnje odvažavaju da delo prijave, nailaze na nepoverenje i neodobravanje, što je delom uzrokovano problemima prilikom utvrđivanja da se u konkretnom slučaju radi o zločinu mržnje, ali velikim delom determinisano stereotipnim stavovima prisutnim u datom društvu. Upravo iz ovog razloga pojedini autori sugerišu da je jedan od najadekvatnijih načina borbe protiv ovog oblika devijacije neka vrsta afirmativne akcije prilikom zapošljavanja pripadnika manjina u organe gonjenja (Perry, 2001: 233-234).

Između masovnog ubistva i zločina mržnje – masovni zločin mržnje

Kako bi se utvrdilo da postoji pojava „masovnih zločina mržnje“, koja se suštinski razlikuje od napred skiciranog fenomena, neophodno je vratiti se na ranije izloženu definiciju (klasičnog) zločina mržnje i razmotriti da li bi se ona morala modifikovati ne bi li bila podobna da uključi i ovu pojavu. Ukoliko

je to slučaj, može se smatrati da je „masovni zločin mržnje“ specifična pojava koja, iako deli većinu karakteristika klasičnog zločina mržnje, ipak poseduje određeni stepen samostalnosti.

Pre nego što se upustimo u ovakva razmatranja, bilo bi korisno dati nekoliko primera za koje bi se tendenciozno moglo reći da predstavljaju masovne zločine mržnje. Prvi od tih slučajeva se dogodio u Montrealu (Kanada) 1989. godine, kada je 25-ogodišnji Marc Lépine u École Polytechnique ubio 14 žena, a ranio još 13 osoba oba pola, da bi nakon izvršenog delikta počinio samoubistvo. Sudeći po pismu koje je pre ubistva sastavio, a koje je nakon nekoliko dana dospelo u javnost, kao i po komentarima upućenim žrtvama tokom izvršenja delikta, Lépine je bio opsednut mržnjom prema ženama, a posebno feministkinjama. Namera da ubije isključivo žene bila je sprovedena u delo odvajanjem žena od muškaraca koji su se u tom trenutku našli u učionici. Žrtve muškog pola bile su slučajne ili su kažnjene zbog pokušaja da zaštite žene. Bez realnog razloga, Lépine je žene učinio objektom svoje mržnje – one su u njegovoj iskrivljenoj svesti bile odgovorne za to što nije primljen na fakultet, što nije mogao da nađe zaposlenje i za nebrojeno mnogo drugih problema koji su ga opterećivali. Kasnije analize su utvrdile da je Lépine bio psihički veoma labilna ličnost. Dete iz mešovitog braka Alžirca i Kanađanke, počeo je da mrzi deo svog (od oca nasleđenog) identiteta nakon razvoda roditelja i proživljavanja traumatičnih iskustava pretrpljenog fizičkog i psihičkog nasilja nad njim i majkom. Mržnja prema ocu je sa godinama rasla, te je sticanjem punoletstva on promenio ime, brišući tako i poslednju vezu sa roditeljem koga je prezreo. Iako je, paradoksalno, celog života bio naklonjen majci, koja mu je pružala emotivnu i finansijsku podršku, mizoginistički stavovi njegovog oca su na kraju prevladali. Mesecima je pripremao napad, štedeći novac za nabavku oružja, pažljivo osmišljavajući svaki korak da bi na kraju sproveo masakr nezapamćen u kanadskoj istoriji.

Pet godina kasnije, u Njujorku je izvršen sličan zločin. Colin Ferguson, tada star 35 godina, ubio je šest, a ranio devetnaest ljudi u vagonu lokalne Long Island linije. Bez ikakvog povoda, kada se voz zaustavio na stanici, Ferguson je izvadio pištolj i počeo da puca, da bi nakon nekog vremena bio savladan od nekolicine putnika. Ferguson, Afroamerikanac, koji je rođen u bogatoj porodici na Jamajci, emigrirao je, nakon smrti oba roditelja, u SAD. Ubrzo nakon dolaska, pritisnut nemogućnošću nalaženja zaposlenja i navodnim rasizmom koji ga je okruživao, kao i propalim brakom, on sve jasnije počinje da izražava rasističke stavove prema belcima, promovišući „crnu“ revoluciju

i zalažući se za mere radikalnog odvajanja dve grupe. Ovakvi stavovi su ga u više navrata koštali zaposlenja, uslovili isključenje sa fakulteta, kao i socijalnu izolaciju. Zločinu koji je počinio prethodio je čitav niz neuspeha i frustracija koji su od Fergusona načinili paranoidnu, iskompleksiranu osobu koja je za sve svoje probleme isključivo okrivljavala pripadnike bele rase. Svoj unutrašnji konflikt naposljetku je razrešio ubistvom šestoro nevinih ljudi, pripadnika rase koju je godinama mrzeo. Prilikom hapšenja, kod njega su pronađene beleške u kojima je naveo da delo čini zbog američke državne politike koja favorizuje belce na štetu crnaca, kao i zbog privatnih sukoba koje je tokom godina imao sa mnogobrojnim institucijama i pojedincima. Tokom suđenja, više puta se postavljalo pitanje Fergusonove psihičke kompetentnosti i, iako je formalno proglašen uračunljivim i osuđen na 315 godina zatvora, njegovi akti govore u prilog postojanja uzroka patološke prirode.

Naposljetku, sećanja su još sveža na akt masovnog ubistva koje je 2011. godine izvršio Anders Breivik. Mladi Norvežanin, koji je u dva odvojena napada ubio 77 ljudi, bio je, kao i vinovnici prethodnih dela, motivisan nekontrolisanom mržnjom prema grupama, po njemu, odgovornim za neuspehe i probleme u kojima se norveško društvo navodno nalazi. Objekat njegove mržnje bila je Laburistička stranka, norveška partija koja je svojim liberalnim stavom prema različitostima i poštovanjem ideje multikulturalnosti, uzrokovala temeljne promene u demografiji Norveške. U mnogo puta analiziranom manifestu, koji je sačinio pre ubistva, nabrajaju se različite grupe prema kojima je gajio predrasude – levičari, muslimani, feministkinje, marksisti, imigranti, pripadnici drugih rasa. Kao ni u prethodna dva slučaja, ni Breivik nije imao potpuno stabilnu porodičnu situaciju – roditelji su mu se razveli veoma rano, a sa ocem je pred punoletstvo izgubio blizak kontakt. Prema sopstvenom priznanju, Breivik je svoje napade planirao gotovo deset godina, pažljivo i polako kupujući oružje i pripremajući eksploziv kojim će kasnije napasti zgradu Vlade u Oslu. Iako suđenje za ovo delo još uvek nije okončano, prve psihijatrijske procene govore u prilog toga da se, kao i u prethodna dva slučaja, radi o psihopatskoj, egocentričnoj ličnosti sa mogućim paranoidnim smetnjama. Način na koji je sistematski, hladnokrvno i proračunato ubio desetine mladih na ostrvu Utøya, od kojih su neki imali jedva 14 godina, čini njegovo delo jednim od najmonstruoznijih zločina u istoriji.

Imaju li tri navedena slučaja dovoljno sličnosti da bi se mogli svrstati pod isti kriminalni pojam i radi li se u ovom slučaju o zločinu mržnje? Ne sasvim očigledno. Na prvi pogled, sva tri slučaja su eklatantni primeri *masovnog*

ubistva. Svi elementi definicije po kojoj je masovno ubistvo akt simultanog, istovremenog ubistva više osoba su u prethodna tri slučaja ispunjeni (Holmes, Holmes, 2001: 54; Levin, 2008: 107; Duwe, 2004: 734). Iako postoje izvesna neslaganja u pogledu minimalnog broja žrtava, kao i gornjoj vremenskoj granici tokom koga se incidenti moraju odigrati, autori su jedinstveni u stavu da akti moraju biti jedinstveni i kontinuirani (bez „perioda hlađenja“ koji je karakterističan za serijska ubistva) i pri tome deo jedinstvenog umišljaja učinioca. Zločini koje su počinili Lépine, Ferguson i Breivik su vremenski i teritorijalno ograničeni, pažljivo pripremljeni, a rezultovali su smrću više osoba, te u ovom smislu sasvim sigurno zaslužuju da budu kvalifikovani kao masovna ubistva.

Ovo nije jedina potvrda da su delikti u pitanju masovna ubistva. U svim navedenim slučajevima, učinioci su postupali samostalno, tajno i brižljivo osmišljavajući svoj plan. U skladu sa tipologijom koju su sačinili Holmes i Holmes, dati primeri predstavljaju podvrstu masovnog ubice – tzv. „pseudokomandosa“, čoveka psihički opsednutog oružjem, ratom i idejama anihilacije svih onih koji su odgovorni za individualne probleme učinioca ili šire društvene probleme (Holmes, Holmes, 2001: 75-76). Nadalje, za učinioca izvršenje delikta ima efekat katarze, ono dovodi do balansa u njegovoj unutrašnjoj ravnoteži i naizgled razrešava interpersonalne probleme koji ga prevashodno motivišu na izvršenje dela. Upravo zbog toga učinioci nakon delikta mogu delovati „prazno“ i počiniti suicid (slučaj Lépine) ili delovati nezainteresovano i distancirano (kako su svedoci opisali Ferguson i Breivika). Ovo proističe iz činjenice da je njihova misija dovršena, unutrašnji mir ponovo uspostavljen, a želja za osvetom konzumirana. Iako se o psihičkom stanju učinilaca teško može govoriti sa velikim stepenom sigurnosti, ipak se može pretpostaviti da su u pitanju emotivno labilne, agresivne osobe, sa nereálnim doživljajima stvarnosti, izvitoperenim stavovima o svetu koji ih okružuje i paranoidnim doživljajima. Iako se ne mora nužno raditi o težim patološkim poremećajima, sasvim je sigurno da kod ovih delikata veliku ulogu igraju frustracije, depresija i paranoidni poremećaji ličnosti. Takođe, dela nemaju lični karakter, jer učinilac ne poznaje žrtve, ali one za njega moraju simbolizovati sopstvenu grupu, te određen stepen sigurnosti u pogledu njihove grupne pripadnosti mora postojati. Iako je kod pojedinih vrsta masovnih ubistava odnos između učinioca i žrtve veoma blizak (npr. lica koja ubiju više članova sopstvene porodice), ovo je veoma retko, jer masovne ubice uglavnom biraju „određive“ a ne „određene“ žrtve. Iako umišljaj učinioca ne obuhvata tačno

određenu žrtvu, izborom adekvatnog mesta ubica povećava verovatnoću da će naći tip žrtve koji traži – žene u učionicama (Lépine), belce u javnom transportu (Ferguson), laburiste u laburističkom kampu (Breivik).

Na osnovu izloženog može se sa velikom sigurnošću konstatovati da su tri navedena primera masovna ubistva, što je, uostalom, upravo onako kako su ta dela definisana od strane stručnjaka i percipirana u javnosti. Ipak, problem koji se javlja kod masovnih ubistava je u tome što mogu biti počinjena iz različitih motiva, sa različitim razlozima i ciljevima. Kako je izuzetno formalna, definicija je na neki način „prazna“ i ostavlja dovoljno prostora da bude popunjena u sadržinskom smislu. Zbog toga je potpuno opravdano postaviti pitanje da li se u navedenim slučajevima istovremeno radi i o zločinima mržnje? I nadalje, poseduju li ovi delikti neki specifičan element koji modifikuje osnovnu definiciju zločina mržnje i time pruža dovoljno argumenata da se opravda konstrukcija „masovnog zločina mržnje“?

Ovde se moramo vratiti na napred izloženu definiciju zločina mržnje i proveriti mogu li se naša tri slučaja u nju uklopiti. Podsećanja radi, tri elementa definicije su: protivpravni akt, mržnja kao motiv učinioca i pripadnost žrtve (žrtava) društvenoj grupi prema kojoj učinilac gaji mržnju. Prvi kriterijum nije teško zadovoljiti – kako smo konstatovali da se u svim slučajevima radi o ubistvima i to višestrukim (Lépine je ubio 14, Ferguson 6, a Breivik 77 ljudi) protivpravnost akta nije potrebno posebno dokazivati. Ni činjenicu da je drugi kriterijum zadovoljen nije potrebno posebno objašnjavati. Dok će mnogi učinioci zločina mržnje nakon izvršenog delikta dokazivati svoju nevinost (i time negirati da su počinili akt netolerancije), to nije slučaj sa masovnim ubicama. Iako Lépine nije bio u prilici da se o tome izjašnjava, Ferguson i Breivik nisu krili svoje stereotipne stavove nakon hapšenja (iako je Ferguson, kako bi bio proglašen neuračunljivim, jedno vreme pokušavao da aludira da delo nije učinio on već neka druga osoba unutar njega). Postojanje pisanih materijala (oproštajnog pisma, beleški i manifesta) pronađenih u sva tri slučaja dalje potvrđuje da su svi učinioci bili opterećeni stereotipima i predrasudama prema pripadnicima društvenih grupa koje su viktimizirali – ženama, pripadnicima druge rase i političkim neistomišljenicima. Tako dolazimo i do trećeg kriterijuma – pripadnosti žrtava omraženoj društvenoj grupi. Sve žrtve koje je ubio Lépine bile su žene, kao i većina povređenih. Pokoji muškarac povređen je slučajno ili zato što je pokušao da pomogne ili zaštiti neku ženu. Sve žrtve Fergusonova bili su belci, dok je verovatnoću da će doći do viktimizacije nekog ko bi se eventualno slagao sa njegovim netolerantnim stavovima Breivik

sveo na najmanju moguću meru izabравši kao lokaciju svog napada izolovano ostrvo na kom se nalazio kamp podmlatka stranke koju je mrzeo.

Može se, dakle, zaključiti da tri prikazana slučaja istovremeno predstavljaju masovna ubistva i zločine mržnje, jer sadrže sve fundamentalne elemente i jednog i drugog koncepta.² Ipak, kada se detaljnije ispita sadržina ovih akata, ispada da se ne radi samo o kumulaciji dve pojave, već da se njihovim spajanjem dolazi do fenomena koji je kvalitativno drugačiji od obe pojave koje ga sačinjavaju. Element po kome se masovni zločini mržnje razlikuju od većine klasičnih je prisustvo *patološke mržnje*, kvalitativno drugog tipa mržnje u odnosu na onu koja se javlja kod klasičnih zločina, te bi se masovni zločini mržnje mogli definisati kao *akti motivisani patološkom mržnjom zasnovanom na predrasudama njihovog vinovnika prema društvenoj grupi kojoj pripada žrtva*. Ovaj naizgled minimalan dodatak definiciji klasičnog zločina mržnje u sebi sadrži sve specifičnosti masovnog oblika mržnje, koje u velikoj meri modifikuju naše shvatanje ovog fenomena i navode nas na preispitivanje stavova koje u pogledu ovih delikata imamo (o čemu će više biti reči u sledećem delu). Od izuzetnog značaja je napomenuti da termin „masovno“ kod masovnih zločina mržnje *ne implicira* nužno postojanje više žrtava, već zapravo ukazuje na prisustvo, figurativno rečeno, „masovne mržnje“. Korišćenje reči „masovno“ ima svrhu da ukaže na prisustvo jednog bitnog elementa masovnog ubistva, ali to nije višestrukost žrtava, već *patologija prisutna kod učinioca*. Po prirodi stvari, masovni zločin mržnje će najčešće za posledicu imati smrt više lica, ali on može postojati i u slučaju samo jedne žrtve, ako je umišljaj učinioca bio uperen na izazivanje teže posledice od one koja je nastupila. Takođe, „klasični“ zločin mržnje može postojati i kada je oštećeno više od jednog lica. Ta činjenica neće klasičan zločin mržnje pretvoriti u masovni, ukoliko motiv učinioca nije imao patološke elemente. Prema tome, višestruke žrtve su samo jedna od odlika masovnog zločina mržnje, ali ne i *differentia specifica* koje ovaj tip delikta razdvaja od „klasičnog“ zločina mržnje. Iako se ovako konstruisanom fenomenu mogu uputiti zamerke sa stanovišta krivičnog prava (gde svrstati i kako označiti ovako određeno delo), prigovori ove prirode ne stoje kada se vrši kriminološka analiza čiji je cilj da ukaže na specifičnosti

---

² Izabrani primeri naravno nisu jedini slučajevi masovnih zločina mržnje. Drugi takvi slučajevi su ubistva koja su počinili Patrick Purdy (ubistvo petoro dece, imigranata iz jugoistočne Azije 1989. u Klivlendu), Charles Roberts (ubistvo petoro amiške dece 2006. u Pensilvaniji), Richard Baumhammers (ubistvo pet Jevreja odnosno osoba koje je smatrao Jevrejima 2000. u Pensilvaniji) i mnogi drugi.

pojavnih oblika određenih delikata, a ne nužno da ovakve definicije budu pretočene u pravnu normu.³

Šta čini „patološku mržnju“ i zbog čega je upravo ovaj element suština definicije masovnog zločina mržnje? Najpre treba naglasiti da patološka mržnja ne znači nužno postojanje psihopatoloških poremećaja kod učinioca. Kao što naši primeri pokazuju, ni kod jednog od učinilaca nije konstatovano duševno oboljenje, iako postoje indikacije u smislu postojanja makar blažih psihičkih smetnji. Prema tome, *patološka mržnja* objašnjava sveukupno duševno stanje učinioca koji, usled postojanja sveprožimajućeg, kompulsivnog osećaja mržnje koji potpuno konzumira njegovu psihu, nije u stanju da vodi normalan život. Patološka mržnja onemogućava kompartmentalizaciju ličnosti, gde pojedinac zadržava mogućnost obavljanja redovnih aktivnosti, dok je samo delom prepušten težnjama za realizacijom svojih intolerantnih stavova. U slučaju patološke mržnje, obavljanje normalnih životnih aktivnosti lagano prestaje, a zamenjuje ih kompulsivna mržnja.

Patološka mržnja se može uočiti u svim elementima ovih akata. Mržnja predstavlja centralnu preokupaciju učinioca – većinu vremena on razmišlja, piše i interesuje se samo za objekte svoje mržnje. U svakoj temi i svakom problemu, učinilac uspeva da nađe krivicu omražene društvene grupe. Predrasude ovakvih učinilaca su izuzetno jake, a posebno jer ne nailaze na prepreke – bilo bi gotovo nemoguće racionalnim razlozima ubediti potencijalnog masovnog ubicu iz mržnje da delo ne čini. Takođe, stereotipni stavovi nisu nepoznanica za okolinu učinioca – naprotiv, porodica i prijatelji često naknadno ukazuju na „znake upozorenja“ koji su se javljali pre izvršenja dela. Najočigledniji primer jačine predrasuda ovakvih učinilaca je upravo činjenica da u ovom slučaju zločini mržnje prestaju da budu isključivo „zločini poruke“ kao što je to slučaj kod klasičnih zločina mržnje, jer im cilj nije da upozore i stave do znanja omraženoj grupi šta im se može desiti, već je cilj fizička eliminacija što većeg broja pripadnika omražene društvene grupe. To svakako ne znači da pri vršenju dela učinilac nije svestan posledica koje će delo imati na lica koja nije u mogućnosti da fizički eliminiše, već da je u odnosu na klasične zločine mržnje učinilac daleko više fokusiran na stvarne,

³ Svakako, ne treba zaboraviti da je zločin mržnje generativan pojam pod koji može da se podvede svako drugo krivično delo ukoliko ispunjava dodatne uslove. Ipak, rad se ne bavi krivičnopravnim klasifikacijama, već ukazivanjem na specifičnosti masovnog zločina mržnje kao *kriminološkog fenomena* sa svojim specifičnostima, koje se ne bi mogle potpuno objasniti ukoliko bi se ovaj delikt isključivo smatrao zločinom mržnje.

a ne pretpostavljenije posledice svog dela. Naposljetku, patologija mržnje se može uočiti i u izboru sredstava izvršenja dela, koja su uvek takva da mogu za kratko vreme da oduzmu velik broj života, kao i po bespoštednom lišavanju života vulnerabilnih žrtava, kao što su žene, deca i drugi.

Implikacije konstrukcije masovnog zločina mržnje

Definisanje novog kriminalnog fenomena ne bi trebalo da bude samo misaona vežba i teorijska konstrukcija. Ukoliko bi se zadržali na ovom koraku, teško bi mogli objasniti čemu teorijsko promišljanje služi. Zbog toga je neophodno makar ukratko ukazati na praktične implikacije koje bi ovako koncipirani pojam mogao da ima.

Jedan od načina na koji se o ovome može razmišljati je pitanje šta nam novo o zločinima mržnje otkriva identifikacija „masovnog zločina mržnje“, a što nam ranije nije bilo poznato? Svrstavanjem tri obrađena slučaja pod pojam zločina mržnje dolazi se do zaključka da zločini mržnje mogu, za razliku od onoga što se obično smatra, biti veoma ozbiljna krivična dela. Na početku rada je ukazano da pojavni oblici ovog tipa delinkvencije variraju od izuzetno lakih do teških. Ipak, o ovim deliktima se najčešće ne misli kao o *veoma* teškim krivičnim delima, što višestruko ubistvo sasvim sigurno jeste. Kada dela koje su počinile ove ubice nazovemo pravim imenom, shvatamo da je raspon težine i ozbiljnosti ovih delikata daleko širi nego što se to obično smatra. Prvo saznanje je, dakle, da zločini mržnje mogu biti izuzetno ozbiljni delikti. Ovo saznanje bi organima krivičnog gonjenja trebalo da bude smernica pri utvrđivanju stvarnih motiva izvršenog krivičnog dela i njegove tačne pravne kvalifikacije.

Sledeće što saznajemo o zločinima mržnje je da se oni vrše prema daleko raznovrsnijim društvenim grupama nego što se to obično misli. U kriminologiji i krivičnom pravu se i dalje diskutuje o tome koje društvene grupe „zaslužuju“ da budu obuhvaćene pojmom zločina mržnje. Dok je kriminologija naklonjena široj definiciji, krivičnim pravom se najčešće štiti manji broj grupa – to su najčešće grupe formirane po rasnom, nacionalnom (etničkom) i verskom kriterijumu. Opravdanost zaštite ovih grupa može se argumentovati na različite načine. One su zaštićene međunarodnim dokumentima, mnogobrojni istorijski sukobi su bili uzrokovani upravo ovakvim razlikama, statistički podaci pokazuju da su upravo grupe formirane po ovim kriterijumima najčešće žrtve ličnih delikata i ovo su grupe sa najjačim osećajem zajedništva pošto predstavljaju

bazične društvene grupe (Pavlović, 2008: 108). Dakle, moglo bi se tvrditi da je zaštita grupa formiranih po ostalim kriterijumima izuzetno sporna. Kada se, međutim, ukaže na zločine počinjene u Kanadi i Norveškoj, postavlja se pitanje ima li i dalje smisla ograničavati pravnu zaštitu samo na „tradicionalne“ grupe, kada se društveni razvoj odvija na način koji uslovljava razvoj mržnje i prema drugim društvenim grupama, u konkretnim slučajevima ženama i političkim neistomišljenicima? Drugi zaključak koji možemo izvući iz prethodne analize je da nam konstrukcija „masovnog zločina mržnje“ pomaže da identifikujemo veći broj društvenih grupa (odnosno osnova na kojima su ove grupe organizovane) prema kojima se zločini mržnje mogu učiniti. Logična posledica ovog saznanja bilo bi preispitivanje adekvatnosti krivičnopravne zaštite koja u većini zemalja obuhvata samo „tradicionalne“ grupe.

Naposletku, najozbiljniji problem predstavlja činjenica da je masovne zločine mržnje gotovo nemoguće sprečiti. Kako je ranije naglašeno, ovi akti su u daleko manjoj meri „zločini poruke“ nego što je to slučaj sa klasičnim aktima, manifestacija su namere učinioaca da oduzme što je veći broj života. Poredeći ovo sa posledicama „klasičnih“ zločina mržnje lako se dolazi do zaključka da su aspekti viktimizacije daleko ozbiljniji, jer, sa jedne strane, delo uvek rezultuje smrću ili ozbiljnom povredom žrtve, dok, sa druge strane, žrtva nije u stanju da delo anticipira i od njega se zaštiti. Kako se radi o učiniocima kod kojih je prisutna patološka mržnja, ne može se očekivati da bi bilo kakve mere edukacije ili prevencije mogle dati rezultate. Poslednji zaključak do koga se dolazi je da su masovni zločini mržnje akti koje je gotovo nemoguće sprečiti, a imajući u vidu da se ne radi o „zločinima poruke“, već delima koja se vrše prema većem broju žrtava, njihove posledice su izuzetno teške.

* * *

Smisao rada bio je da ukaže na specifičnosti zločina mržnje koji se čine iz razloga patološke mržnje i u skladu sa tim uzrokuju teške posledice. Uzimajući u obzir činjenicu da navedeni primeri pokrivaju vremenski period od preko dvadeset godina, može se zaključiti da se ne radi o novoj pojavi, već da specifičnosti njenih elemenata nisu ranije uočene.

Konstrukcija masovnog zločina mržnje pomaže nam da pravilno uočimo razmere, oblike i težinu koje ovi akti mogu da imaju, što bi moralo da utiče na naš doživljaj ovih delikata i njihovo pravno regulisanje. Dalja istraživanja su neophodna kako bi se razjasnilo treba li na ove akte reagovati drugačijim

merama nego što je to slučaj sa „klasičnim“ zločinima mržnje i kako najbolje uobličiti takvu reakciju.

Literatura

- Allport, G. (1979) *The Nature of Prejudice*. Cambridge, MA: Perseus Books.
- Crocker, L. (1993) Hate Crime Statutes: Just? Constitutional? Wise? *Annual Survey of American Law*, 4, str. 485-507.
- Duwe, G. (2004) The Patterns and Prevalence of Mass Murder in Twentieth-Century America. *Justice Quarterly*, 4, str. 729-761.
- Ezekiel, R. (2002) An Ethnographer Looks at Neo-Nazi and Klan Groups. *American Behavioral Scientist*, 1, str. 51-71.
- Holmes, R., Holmes, S. (2001) *Murder in America*. Thousand Oaks: Sage.
- Iganski, P. (2001) Hate Crimes Hurt More. *American Behavioral Scientist*, 4, str. 626-638.
- Kelly, R., Maghan, J. (1998) *Hate Crime: The Global Politics of Polarization*. Carbondale: Southern Illinois University Press.
- Levin, B. (1999) Hate Crimes: Worse by Definition. *Journal of Contemporary Criminal Justice*, 1, str. 6-21.
- Levin, J. (2008) *Serial Killers and Sadistic Murderers – Up Close and Personal*. New York: Perseus.
- Levin, J., McDevitt, J. (2002) *Hate Crimes Revisited: America's War on those who are Different*. Boulder: Westview Press.
- Pavlović, M. (2008) *Kriminološki i krivičnopravni problemi zločina mržnje*. Neobjavljena magistarska teza, Novi Sad: Pravni fakultet.
- Perry, B. (2001) *In the Name of Hate*. New York: Routledge.
- Perry, B. (2005) A Crime by any other Name: the Semantics of „Hate“. *Journal of Hate Studies*, 1, str. 121-135.
- Simons, K. (2001) On Equality, Bias Crimes and Just Deserts. *Journal of Criminal Law and Criminology*, 1, str. 237-267.
- Stanko, E. (2001) Re-Conceptualizing the Policing of Hatred: Confessions and Worrying Dilemmas of a Consultant. *Law and Critique*, 3, str. 309-329.

MILENA TRIPKOVIĆ

Expansion of hate: essential features of mass hate crimes

The main purpose of the article is to advance the notion of 'mass hate crimes', a phenomenon that is to be located at the junction of hate crime and mass murder. The construction of such a notion can help us understand the phenomenon more clearly, as it elucidates some of the features of hate crimes that have not been noticed so far or have been overlooked. The main argument being made based on the examination of three such cases in the period 1989-2011, is that mass hate crimes, being at the same time mass murders and hate crimes, are in fact a graver phenomenon than both crimes that comprise it. Though important, such findings may have an even further goal of revisiting and contesting our ideas about hate crimes and the measures we employ to fight them.

Keywords: hate crimes, mass hate crimes, victimization, mass murder.